

บทที่ 5

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในชุมชนชนบท มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่มีอยู่ในระบบสังคม การเมืองและเศรษฐกิจของชุมชนชนบทและเพื่อศึกษาเงื่อนไขปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในระบบสังคม การเมืองและเศรษฐกิจในชุมชนชนบท

พื้นที่ที่ใช้ศึกษา คือหมู่บ้านห้วยปลิง หมู่ที่ 3 ตำบลม่อนจอง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาในระดับลึก เพื่อทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อปรากฏการณ์ที่สะท้อนภาพความสัมพันธ์ของบุคคล ที่มาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันหลาย ๆ ลักษณะอย่างมีเหตุผล และมองภาพปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหลายๆ มิติ เป็นลักษณะสัมพันธ์กัน ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและจากเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลหลาย ๆ แบบผสมผสานกัน คือ การใช้บันทึกภาคสนาม แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างที่มีการยืดหยุ่นตามสถานการณ์ เนื่องจากเป็นการเก็บข้อมูลความสัมพันธ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอำนาจและผลประโยชน์ ในทางส่วนตัว ซึ่งในการสัมภาษณ์จะตั้งแนวคำถามหรือประเด็นกว้าง ๆ ไว้ล่วงหน้า ใช้วิธีสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม รวมทั้งการจัดกลุ่มสนทนาและได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตัวเองทั้งหมด ข้อมูลที่ได้มานั้นมีการตรวจสอบทุกระยะจนได้ข้อมูลที่ถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์ และนำเสนอข้อมูลโดยการบรรยายเชิงวิเคราะห์ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

รูปแบบและโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในระบบสังคม การเมือง และ เศรษฐกิจของชุมชนชนบท

ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลในเชิงอุปถัมภ์ ที่ดำเนินอยู่ในหมู่บ้านแถบชนบทท่ามกลางสภาพบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันนี้ การขยายอำนาจและอิทธิพลของระบบราชการ อันมีโครงสร้างอำนาจที่ลดหลั่นกันลงมาของบุคคลที่ครองบทบาทและสถานภาพอยู่ในโครงสร้างนั้น เป็นช่องทางในการสร้างหรือได้มาซึ่งผลประโยชน์ส่วนตนที่ยังคงปรากฏอยู่ในปัจจุบันรวมทั้งกระแสแห่งการพัฒนาระบบเศรษฐกิจเชิงรุก ที่มุ่งทำเพื่อการค้าและอุตสาหกรรม ที่มีการลงทุนมากมายและหลากหลายในหลายส่วนหลายพื้นที่ของประเทศ โดยเฉพาะการลงทุนด้านธุรกิจการเกษตรที่มีการลงทุนปลูกพืชเศรษฐกิจขนาดใหญ่มากมายในหลายชุมชนในแถบชนบทของสังคมไทย ซึ่งเป็นวิถีการผลิต

เพื่อตอบสนองตามนโยบายของรัฐในการส่งเสริมการค้าและอุตสาหกรรมตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนจากการรับเอากระแสวัฒนธรรมแห่งการบริโภคที่เข้ามาพร้อมกับการค้าแบบเสรี โดยในกระบวนการผลิตมุ่งใช้ฐานทรัพยากรที่เป็นวัตถุดิบจากชุมชน ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน แรงงาน แม้กระทั่งการใช้ประโยชน์จากพื้นฐานอาชีพดั้งเดิมของชุมชนชนบทส่วนใหญ่ในด้านเกษตรกรรมมาสร้างฐานการผลิต อันเป็นผลให้เกิดการแย่งชิงผลประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชนจากคนภายนอกชุมชน ที่มุ่งหวังเข้ามาขูดรีดเอาผลประโยชน์เหมือนกัน การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตที่เกิดขึ้น ทำให้คนในชุมชนเริ่มมีอาชีพที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูกพืชพันธุ์ที่แตกต่างกันหรืออาชีพใหม่ ๆ ที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญต่อเงินหรือวัตถุ อันเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการซึ่งกันและกัน การมีปฏิสัมพันธ์ของคนในกระบวนการแลกเปลี่ยนนี้ ก่อให้เกิดกลุ่มความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายที่ครองสถานภาพ บทบาท และทรัพยากร เหนือกว่า กับอีกฝ่ายหนึ่งที่มีฐานทรัพยากรน้อยหรือไม่มีเลยและต้องการพึ่งพาความช่วยเหลือ เพื่อปรับปรุงฐานะความเป็นอยู่อันเป็นพื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิตให้ดีขึ้น โดยมีมาตรฐานการชีวิตจากการมีข้าวปลาอาหารบริโภคอย่างพอเพียง มีที่อยู่อาศัยที่ดีและปลอดภัย มีเครื่องใช้อำนวยความสะดวก ตั้งแต่ในครัวเรือนไปจนถึงยานพาหนะน้อยใหญ่ทั้งหลายตามความสามารถในการหามาได้ ทำให้ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล มีพื้นฐานแห่งการแลกเปลี่ยนอยู่บนความไม่เท่าเทียมกันในแง่ของสถานภาพของบุคคลและสิ่งของที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนแตกต่างกัน โดยมุ่งหวังใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวในเชิงอำนาจ และผลประโยชน์เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ เข้าข่ายลักษณะของผู้ให้และผู้รับตามรูปแบบความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ จากการศึกษามุ่บ้านห้วยปูลิงซึ่งเป็นหมู่บ้านในแถบชนบทแห่งหนึ่งพบว่า รูปแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่มีอยู่นั้นได้ดำเนินอยู่ภายใต้กระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง อย่างผสมผสานกลมกลืนเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปรับตัวตามของเนื้อหาความสัมพันธ์ที่บุคคลใช้ประโยชน์

จากการศึกษารูปแบบและโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในระบบสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของหมู่บ้านห้วยปูลิง พบว่ามีอยู่ 2 รูปแบบดังนี้

1. รูปแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์โดยตรง

ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์โดยตรง เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่พบอยู่ในหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่และมักจะเกิดขึ้นระหว่างคนในหมู่บ้านด้วยกัน ด้วยเหตุที่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกันในหมู่บ้านแถบชนบทนี้มีความรู้จักมักคุ้นกันดี จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยคน

กลางในการติดต่อเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ ซึ่งในแต่ละระบบของชุมชนมีปรากฏการณ์ที่มีคู่สัมพันธ์ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

- **รูปแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์โดยตรงในระบบสังคมของชุมชนชนบท**

ชาวบ้านในชุมชนชนบทมักจะมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์โดยตรงกับลูกจ้างเก่าของหน่วยงานราชการในพื้นที่ เจ้าหน้าที่ของรับในหมู่บ้าน หรือคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีในหมู่บ้าน เพื่อความช่วยเหลือพึ่งพา ไปในเรื่องของการฝากเข้าทำงาน การรักษาในยามเจ็บป่วย การอาศัยยวดยานพาหนะ การช่วยเหลือในชีวิตประจำวัน เป็นต้น ความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าว คู่สัมพันธ์ที่มีการพึ่งพาแลกเปลี่ยนกัน มักจะเป็นผลตอบแทนในรูปของจิตใจมากกว่าผลประโยชน์ตอบแทน ดังนั้นความสัมพันธ์จึงค่อนข้างผูกพันอย่างต่อเนื่อง

- **รูปแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์โดยตรงในระบบการเมือง**

การเมืองในระดับชุมชนมักจะมุ่งเน้นไปในเรื่องของการใช้บทบาทและอำนาจในโครงสร้างที่เป็นทางการของชุมชนในการช่วยเหลือหรือหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองและพวกพ้อง คนที่มาเกี่ยวข้องกันมากจะมีการติดต่อสัมพันธ์กันโดยตรงตามสายงานของกลุ่มผู้นำชุมชน หรือกลุ่มผู้นำชุมชนกับชาวบ้านที่ไม่ต้องอาศัยคนกลาง โดยผู้ให้มีลักษณะที่เหนือกว่าในฐานะตำแหน่งและบทบาทหน้าที่ ที่สามารถช่วยเหลือหรือแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่ผู้รับ ซึ่งด้อยกว่าและตอบแทนผู้ให้ด้วยการเคารพนับถือ เชื่อฟังและยอมรับใช้ในทุกละโอกาส

- **รูปแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์โดยตรงในระบบเศรษฐกิจ**

ความต้องการพึ่งพาปัจจัยทางการผลิต ในระบบการผลิตเกษตรแบบแผนใหม่ปัจจุบันที่ต้องใช้ทุนมาก ทำให้ชาวบ้านเข้าหาบุคคลที่ครอบครองปัจจัยทางการผลิต โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวโดยตรงจากการเคยค้าขายติดต่อกันมาก่อน ระหว่างคนในชุมชนและคนภายนอก เพราะแหล่งทุนต่าง ๆ มักจะมาจากบุคคลนอกชุมชนทั้งสิ้น โดยมีพื้นฐานการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ เชิงเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกัน ทำให้บุคคลในโครงสร้างความสัมพันธ์พยายามเสนอสนองตอบกันให้มากที่สุดด้วยบริการเล็ก ๆ น้อย ๆ สิทธิพิเศษ การช่วยเหลือทางสังคมเพื่อดึงดูดความสัมพันธ์ให้ต่อเนื่องยาวนานมากที่สุด และมักจะปรากฏในคู่สัมพันธ์ของนายทุนกับหัวหน้ากลุ่มลูกสว่น เนื่องจากไม่ใช่คนในชุมชนเดียวกัน ส่วนคู่สัมพันธ์ระหว่างหัวหน้ากลุ่มลูกสว่นกับลูกสว่นและลูกสว่นกับลูกจ้างค่อนข้างจะมีลักษณะต่อเนื่อง เพราะเป็นคนในชุมชนเดียวกันและผู้ให้ก็สามารถให้ความช่วยเหลือครอบคลุมแทบทุกด้าน

ผู้รับซึ่งดีกว่าและต้องการพึ่งพาปัจจัยทางการผลิตก็จะตอบแทนด้วยการยอมรับนับถือหรือตอบแทนด้วยแรงงาน เป็นต้น

2. รูปแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์โดยทางอ้อม

ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์โดยทางอ้อมนี้ เป็นลักษณะความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างบุคคลสองฝ่ายที่ต้องอาศัยการผ่านคนกลางในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์นั้น ๆ และมักจะเกิดขึ้นระหว่างคนในชุมชนกับคนภายนอกเป็นส่วนใหญ่ จึงจำเป็นต้องใช้บุคคลที่เป็นตัวกลางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ โดยปรากฏอยู่ในระบบต่าง ๆ ของชุมชน ดังนี้

- รูปแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์โดยทางอ้อมในระบบสังคม

ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้มักจะพบในคู่สัมพันธ์ที่เป็นบุคคลในชุมชนกับบุคคลภายนอกที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน ซึ่งยังไม่มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นพอที่จะขอความช่วยเหลือโดยตรงจากอีกฝ่ายหนึ่ง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัย คนกลางเป็นตัวเชื่อมโยงความสัมพันธ์และคนกลางนี้มักจะเป็นผู้ที่สนิทสนมคุ้นเคยและได้ประโยชน์จากทั้งสองฝ่าย ส่วนผู้รับความช่วยเหลือก็จะอยู่ในฐานะที่ต้องตอบแทนสองทางคือตอบแทนทั้งผู้ให้และบุคคลที่เป็นตัวกลางเชื่อมโยง ส่วนใหญ่จะปรากฏในเรื่องของการฝากเข้าทำงานผ่านญาติพี่น้องที่เกี่ยวข้องกัน เป็นต้น

- รูปแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์โดยทางอ้อมในระบบการเมือง

การเมืองในระบบชุมชนที่ต้องอาศัยรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ โดยทางอ้อม ผ่านตัวบุคคลที่เป็นคนกลางเชื่อมโยงนี้มักจะปรากฏในการหาเสียงของนักการเมืองนอกหมู่บ้านที่ต้องการในชาวบ้านใช้สิทธิทางการเมืองในการเลือกตนเองผ่าน ผู้มีอิทธิพลนอกหมู่บ้านที่มีผลประโยชน์ร่วมกับบรรดาผู้นำของชุมชนและเคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาก่อน เพราะในชุมชนนับถือการเมืองจะจำกัดอยู่ในวงแคบในกลุ่มผู้นำชุมชนในโครงสร้างที่เป็นทางการซึ่งผู้นำเหล่านี้ก็จะมีพรรคพวกของตนเองที่สามารถสั่งการได้ และกินเหล่านีมีเส้นสายโยงใยกับคนนอกหมู่บ้านก็เพื่อพึ่งพาอำนาจและผลประโยชน์ในเชิงการเมือง การปกป้องคุ้มครองสิทธิพิเศษต่าง ๆ การช่วยเหลือทางสังคม การตอบสนองซึ่งกันและกันก็จะผ่านตัวกลางเชื่อมโยงเสมอ เช่น คู่สัมพันธ์ระหว่างหัวหน้าในหมู่บ้านกับนักการเมืองผ่านผู้มีอิทธิพลนอกหมู่บ้านที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชน

- รูปแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์โดยทางอ้อมในระบบเศรษฐกิจ

ในระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่มุ่งเน้นความสำคัญของแบบแผนการผลิตเพื่อการดำรง การพึ่งพาทุนปัจจัยการผลิตจากภายนอกในบางโอกาสจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยคนกลางเชื่อมโยง เพราะการติดต่อแลกเปลี่ยนของคนที่มีฐานทรัพยากรในครอบครองแตกต่างกันในโครงสร้างนี้ต้องอาศัยความไว้วางใจที่ไว้วางใจที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกับในระดับหนึ่งมาก่อน การที่ไม่ต้องสิ้นเวลากับการสร้างความไว้วางใจ เพื่อพึ่งพาปัจจัยทางการผลิตนั้นก็จะเป็นบุคคลที่เป็นตัวกลางเชื่อมโยง ซึ่งเป็นบุคคลที่เข้าติดต่อแลกเปลี่ยนกับนายทุนเจ้าของปัจจัยการผลิตมาก่อน นายทุนก็คาดหวังในการขยายการลงทุนกว้างออกไป อันส่งผลต่อการเพิ่มปริมาณผลผลิตที่จะสร้างดอกผลกำไรให้ โดยไม่ต้องดำเนินการเองและโอกาสเสี่ยงมีน้อยเพราะตัวกลางเชื่อมโยงจะเป็นผู้ค้ำประกัน ส่วนตัวกลางเชื่อมโยงก็คือหัวหน้ากลุ่มลูกสวนที่ทำการค้าติดต่อแลกเปลี่ยนกับนายทุนมาก่อน ก็จะทำให้สัมพันธ์ภาพระหว่างเขากับนายทุนแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้นจากการขยายช่วยการลงทุนให้ อันเป็นผลดีต่อการแบ่งปันผลประโยชน์ที่อาจเพิ่มมากขึ้นในอนาคต และยังเป็นการสร้างหนี้บุญคุณให้เกิดแก่หัวหน้าลูกสวนรายใหม่ที่เขามาติดต่อ ซึ่งจะได้รับการตอบแทนอย่างต่อเนื่องต่อไป

เงื่อนไข / ปัจจัย ที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในระบบสังคม

การเมือง และเศรษฐกิจของชุมชนชนบท

1. เงื่อนไข / ปัจจัย ที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในระบบสังคมของชุมชนชนบท

- ความต้องการมีงานทำ งานที่เกิดจากการว่าจ้างจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งรัฐและเอกชน ที่มีค่าจ้างเป็นเงินตอบแทน ทำให้คนพยายามเข้าหาบุคคลที่มีสถานภาพบทบาท และอำนาจที่จะสามารถให้ความช่วยเหลือฝากงานได้ ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างบุคคลขึ้นในชุมชน

- ความต้องการพึ่งพาในยามเจ็บป่วย การอาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่มีการคมนาคม ไม่สะดวกสบายและอยู่ห่างไกลจากสถานพยาบาลรวมทั้งการขาดแคลนเงินทองนั้นทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งพาคนในหมู่บ้านด้วยตนเองในการรักษาพยาบาล เมื่อเกิดการเจ็บป่วยทำให้ชาวบ้านพยายามสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับคนเหล่านี้

- ความต้องการพึ่งพาอาศัยรถยนต์ เนื่องจากรถยนต์ เป็นยานพาหนะที่มีความจำเป็นต่อการเดินทางไปมาติดต่อกับโลกภายนอกเป็นอย่างยิ่ง ในสภาพหมู่บ้านที่ไม่มี

รถยนต์โดยสารเข้าออกนั้น ทำให้ชาวบ้านต้องหันมาพึ่งเจ้าของรถยนต์ในหมู่บ้าน และนำไปสู่ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในที่สุด เพื่อการพึ่งพาในยามจำเป็นเช่น การไปโรงพยาบาล การติดต่อกัน เป็นต้น

- ความต้องการความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ความเป็นอยู่ที่แร้นแค้น ปราศจากสิ่งอำนวยความสะดวกและอาหารการกินอย่างพอเพียง ทำให้ชาวบ้านพยายามหาช่องทางจะได้มาซึ่งสิ่งของเหล่านี้ เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านเหล่านี้พยายามเข้าหาบุคคลที่สามารถพึ่งพาเพื่อช่วยเหลือตนในเรื่องงานที่จะสามารถสร้างรายได้ให้แก่ตนเอง อันเป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเชิงอุปถัมภ์

- ความต้องการสิ่งของเครื่องใช้อำนวยความสะดวก ปัจจุบันนี้วัตถุดิบของที่เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นวัตถุดิบของที่ใช้สำหรับการบริโภคหรืออุปโภค เริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้น สิ่งของเหล่านี้นอกจากเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกแล้ว ยังเป็นตัวชี้วัดฐานะความเป็นอยู่ ดังนั้นคนในชุมชนจึงพยายามแสวงหารายได้จากทุกวิถีทางเพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุที่เป็นสิ่งของเครื่องใช้เหล่านี้ โดยการพึ่งพาบุคคลอื่นในเชิงอุปถัมภ์

2. เจื่อนไซ /ปัจจัย ที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในระบบ

การเมืองของชุมชน

- ระบบราชการ อำนาจและอิทธิพลของรัฐผ่านระบบราชการที่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นตัวแทนในระดับต่าง ๆ ที่ลดหลั่นกันลงมาตามโครงสร้างการบริหารงานที่เป็นทางการนั้น ก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของบุคคลในเชิงอำนาจและผลประโยชน์จากการดำเนินงานร่วมกันตามบทบาทหน้าที่และจากการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนเช่น การสร้างถนน ไฟฟ้า น้ำประปา หรือแม้กระทั่งงานโครงการพิเศษที่เข้ามาลงชุมชนในบางระยะ เช่นการสร้างอ่างเก็บน้ำเป็นต้น ทำให้บุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในแต่ละระดับชั้นตำแหน่งหน้าที่ มีการใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้เสาะแสวงหาผลประโยชน์มาสู่ตนเอง และพรรคพวกที่อาจเป็นทั้งญาติหรือผู้ที่ใกล้ชิดสนิทสนมกัน เป็นการส่งเสริมลักษณะความสัมพันธ์ในแนวตั้ง ระหว่างผู้ที่ครองสถานภาพและอำนาจตามบทบาทแตกต่างกัน

- ผู้นำของชุมชน บุคคลที่อยู่ในกลุ่มผู้นำมีอำนาจ บทบาทและสถานภาพที่เหนือกว่าชาวบ้านทั่วไปในระดับหนึ่ง ทำให้เป็นที่พึ่งพาแก่ชาวบ้านและนำไปสู่ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในที่สุด

- การเป็นฐานคะแนนเสียง คะแนนเสียงที่เกิดจากสิทธิทางการเมืองของชาวบ้านเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลภายนอก โดยเฉพาะนักการเมืองเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ โดยใช้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เป็นสื่อเชื่อมโยง

- การคุ้มครองจากอำนาจรัฐ การขอพึ่งพาความช่วยเหลือจากบุคคลที่มีอำนาจจากการมีบทบาทที่เป็นทางการในระดับต่าง ๆ เพื่อช่วยให้รอดพ้นจากกฎหมายเมื่อกระทำผิด หรือเป็นการช่วยผ่อนหนักให้เป็นเบาเมื่อต้องคดีความ ทำให้ชาวบ้านมุ่งเข้าหาบุคคลเหล่านี้ มีความสัมพันธ์ต่อกันเชิงอุปถัมภ์ในที่สุด

3. เงื่อนไข/ปัจจัย ที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในระบบเศรษฐกิจของชุมชนชนบท

- การผลิตเพื่อการค้า การที่ชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงการผลิตจากเพื่อยังชีพไปเป็นเพื่อการค้า ภายใต้การเกษตรแบบพันธะสัญญาที่ต้องใช้ทุนมาก ทำให้กลุ่มนายทุนภายนอกเข้ามาแสวงหาและขูดรีดเอาผลประโยชน์ด้วยการเข้ามาสนับสนุนปัจจัยทางการผลิตทุกอย่างและทำให้คนในชุมชนรวมตัวกันในแนวตั้ง เพื่อดำเนินกิจการพืชไร่ร่วมกับนายทุนอย่างขาดฉลาด โดยการส่งผ่านหน้าที่ความรับผิดชอบด้านการกระจายทุนจากการขยายขยายลูกสวนและควบคุมดูแลการผลิตอย่างใกล้ชิด ให้แก่ลูกสวนที่ดำรงตำแหน่งหัวหน้าสาย ที่มีความคุ้นเคยและสนองผลประโยชน์ต่อกันกับนายทุนเป็นการส่วนตัวมาก่อน โดยได้สิทธิพิเศษบางอย่างที่นายทุนพึงมีและการบริการเป็นพิเศษจากนายทุน เพื่อรักษาความต่อเนื่องของความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกันนี้ไว้ อันเป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์ในแนวตั้ง ระหว่างบุคคลแบบตัวต่อตัว ที่มีผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจร่วมกันแม้ว่าจะเป็นผลประโยชน์จากการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกัน แต่ก็นับเป็นโอกาสที่จะสามารถปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นได้

- ความต้องการรายได้ ความต้องการรายได้ที่อยู่ในรูปของเงินตรา เพื่อนำมาใช้สอยภายในครอบครัว เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านพึ่งพาบุคคลภายนอกเพื่อหาทุนทำการผลิตหรือได้งานทำ เป็นผลให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างบุคคลขึ้น

- การใช้ที่ดินเป็นทุนทำการผลิต การถือครองที่ดินไม่เท่าในลักษณะใด ๆ ก็ตาม มีผลต่อความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ในเชิงเศรษฐกิจทั้งโดยตรงและโดยอ้อมแทบทั้งสิ้น เพราะผู้ที่มีที่ดินในครอบครองมากก็ย่อมเป็นปัจจัยสนับสนุนการผลิตในระบบเกษตรพันธะ

สัญญา อันนำพาตัวเองเข้าสู่ผูกพันกับระบบการอุปถัมภ์ของนายทุนเจ้าของปัจจัยการผลิตมากเท่านั้น

- การจ้างแรงงาน การจ้างแรงงานที่มีค่าจ้างเป็นเงินตอบแทนได้ถูกทดแทนการเอามือเอารำ ซึ่งเป็นการสัมพันธ์ในแนวนอนระหว่างเครือญาติและเพื่อนบ้านที่เป็นมาแต่อดีต เนื่องมาจากความต้องการทางการผลิตในเกษตรพันธะสัญญาที่มีมากขึ้น เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความสัมพันธ์อุปถัมภ์ให้เกิดขึ้น เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ในการจ้างแรงงานเหล่านี้

- การรับข่าวสารข้อมูล ทำให้เกิดการเปลี่ยนวิถีการผลิตที่ต้องพึ่งพาผู้มีอำนาจเชิงเศรษฐกิจในการช่วยเหลือทุนทางการผลิตที่ตนเองไม่มี และชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรในยุคปัจจุบันก็ต้องพยายามแสวงหาข้อมูลข่าวสารใหม่ ๆ อยู่เสมอเพื่อทำการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ที่จะนำมาปรับใช้ส่งเสริมในการผลิตได้ ข่าวสารข้อมูลจึงเป็น เหตุปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวเพื่อทำการติดต่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กับบุคคลภายนอกและกับบุคคลภายในชุมชนด้วยกัน

อภิปรายผล

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในระบบสังคมการเมืองและเศรษฐกิจในชุมชนชนบท ผลการวิจัยมีบางประเด็นที่น่าสนใจ คือ ในขณะที่สังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงภายใน อันเนื่องมาจากกระบวนการพัฒนาสังคมให้ทันสมัยทันเหตุการณ์โลกปัจจุบันนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมของชุมชนเป็นอย่างมากทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง โดยเฉพาะระบบความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชน ในระยะเวลาที่ผ่านมาชุมชนในแถบชนบทถูกอิทธิพลของรัฐผ่านระบบราชการขยายอำนาจและบทบาทเข้ามาสู่ชุมชน โดยการส่งเจ้าหน้าที่ราชการซึ่งเป็นบุคคลภายนอกชุมชน เข้าไปทำงานและประสานงานร่วมกับชาวบ้านรวมทั้งการให้บทบาทหน้าที่ตัวแทนของรัฐแก่ชาวบ้านบางกลุ่ม เพื่อทำหน้าที่ในโครงสร้างที่เป็นทางการโดยมีจุดประสงค์หลักเพื่อบริหารงานในส่วนของชุมชน อันเป็นเหตุแห่งการดำเนินวิถีทางในการใช้อำนาจเพื่อสร้างผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง โดยใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวในเชิงอุปถัมภ์ ทั้งในรูปแบบทางตรงและทางอ้อม ซึ่งมีอยู่มานานแล้วในสังคมและวัฒนธรรมของไทยและยังคงดำเนินอยู่ท่ามกลางกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลง และทำหน้าที่ได้อย่างเข้มแข็งในชุมชนชนบทที่มีการเปิดตัวไม่มากนัก ช่องทางการใช้ประโยชน์จากอำนาจที่เป็นทางการโดยคนภายในชุมชนจะพบอยู่แบบไม่รุนแรงมากนัก เพราะในชุมชนยังมีความผูกพันด้วยเรื่องของ

เครือญาติ ที่ยังคงมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยไม่ได้คาดหวังในผลประโยชน์ตอบแทนกันอยู่ การใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวแบบอุปถัมภ์ในเชิงอำนาจด้านที่เป็นทางการ ค่อนข้าง จะอยู่ในวงแคบเฉพาะบุคคลในระดับผู้นำของชุมชนกับบุคคลภายนอกโดยใช้รูปแบบทางอ้อมที่ผ่านตัวกลางเชื่อมโยง รูปแบบการติดต่อโดยตรงจะมีในระดับชาวบ้านบ้างเป็นบางส่วนที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มผู้นำของชุมชน หรือแม้กระทั่งในด้านเศรษฐกิจ อันเป็นบ่อเกิดที่มาแห่งความสัมพันธ์ในเชิงผลประโยชน์ก็ยังคงเป็นบุคคลในกลุ่มผู้นำที่มีบทบาทเด่นชัดกว่าบุคคลทั่ว ๆ ไปในหมู่บ้านและเมื่อสามารถสะสมความมั่งคั่งและอำนาจไว้ได้ในระดับหนึ่ง ก็จะเป็นที่พึ่งในเชิงอุปถัมภ์แก่ชาวบ้านที่เดือดร้อนหรือต้องการความช่วยเหลืออีกต่อหนึ่ง เช่น กรณีของนายดิหนู ชันติภาพ ที่เดิมเป็นเพียงชาวบ้านธรรมดา แต่มีโอกาซช่องทางในการติดต่อกับนายทุนนอก หมู่บ้านและทำการค้าต่อกัน จนสามารถสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันในการร่วมแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ โดยทั้งสองฝ่ายต่างพยายามดึงความสัมพันธ์ต่อกันไว้ด้วยความผูกพันส่วนตัวเพื่อให้ความสัมพันธ์ต่อเนื่องและสร้างผลประโยชน์ตอบแทนได้มากที่สุด การติดต่อกับนายทุนนอกหมู่บ้านเพื่อการลงทุนทางการผลิตทำให้สามารถเขาสะสมฐานทรัพยากรได้ระดับหนึ่ง และเกิดความคล่องตัวจากการเคยพบปะแลกเปลี่ยนกับนายทุนภายนอก ที่เป็นแหล่งข่าวสารข้อมูลด้านต่าง ๆ อันมีส่วนส่งเสริมการพัฒนาตนเองก็อาจสามารถรับการเลือกตั้งเป็น อบต.ของหมู่บ้าน เมื่ออยู่ในฐานะของผู้นำคนหนึ่ง ของชุมชนในโครงสร้างที่เป็นทางการ ก็มีโอกาซได้ติดต่อกับข้าราชการในระดับเดียวกันและในระดับที่สูงขึ้น ในระดับเดียวกันก็มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ส่วนในระดับที่สูงขึ้นไปก็สามารถขอพึ่งอำนาจในการอำนวยความสะดวกในต่าง ๆ เมื่อคราวจำเป็นได้ ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ที่ไม่เท่าเทียมกันในเชิงอำนาจในส่วนของหมู่บ้านก็มีคนหลายกลุ่มที่เข้ามาพึ่งพาขอความช่วยเหลือจากเขาในลักษณะในลักษณะต่าง ๆ เช่นกัน ซึ่งเป็นลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่มีต่อกันเป็นทอด ๆ ดังที่ แอนดรู เทอร์ตัน (อ้างใน อนัญญา ฤชคงกุล, 2533) กล่าวไว้ว่า กลุ่มบรรดาอำนาจท้องถิ่น ซึ่งประกอบไปด้วยผู้ครองอำนาจทางการเมือง และเศรษฐกิจในระดับต่าง ๆ เช่นในระดับหมู่บ้าน ก็จะมีชนชั้นระดับนำหยิบมือหนึ่งซึ่งสะสมความมั่งคั่ง สามารถควบคุมทรัพยากรสำคัญๆ ไว้ในมือ มีอำนาจและเกียรติซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มี คนเหล่านี้ร่ำรวยมาจากการสะสมส่วนเกินจากการค้าขาย การให้เช่าที่ดิน การให้กู้เงิน การรับจ้างแรงงาน หรือร่ำรวยเพราะมีบทบาทเชื่อมโยงอยู่กับรัฐ กลุ่มคนเหล่านี้อยู่ในฐานะได้เปรียบเพราะมีเส้นสายโยงใยและมีพันธมิตรอยู่นอกหมู่บ้าน อีกทั้งได้เปรียบเพราะมีบทบาทเป็นผู้เชื่อมโยงชาวบ้านส่วนใหญ่เข้ากับรัฐ

และระบบตลาด จึงทำให้บุคคลเหล่านี้มีความมั่งคั่งและอำนาจเหนือคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน ยังสามารถสะสมความมั่งคั่งและอำนาจให้เพิ่มมากขึ้นด้วยการให้อุปถัมภ์ต่อในรูปแบบต่าง ๆ

ความสัมพันธ์ที่ชุมชนมีกับสังคมภายนอกนี้ นอกจากการก่อให้เกิดความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลในโครงสร้างอำนาจของชุมชนแล้ว ก็ยังเป็นเหตุก่อให้เกิดช่องทางการผลิตแบบใหม่ขึ้นในโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชน ที่มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากเลี้ยงปากเลี้ยงท้องมาเป็นการผลิตเพื่อการค้าและอุตสาหกรรม โดยเข้าสู่ระบบเกษตรแบบพันธะสัญญาอย่างเต็มอกเต็มใจ เพราะเป็นหนทางเดียวในการสร้างรายได้ให้พึ่งมีแก่ชาวบ้านในแถบชนบทที่มีเพียงที่ดินผืนเล็กน้อย และแรงงาน เป็นปัจจัยทางการผลิตเท่านั้น ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนรวมทั้งระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เคยมีมาก่อนหน้านี้ เช่น ความสัมพันธ์ด้านเครือญาติ ที่เคยผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนแรงงานเอามื้อเอววันกันในวิถีการผลิตเดิม อันเป็นสายสัมพันธ์โดยสายเลือดและการเกี่ยวดองกัน มาถึงปัจจุบันนี้ความกดดันทางเศรษฐกิจที่ชุมชนรับเอาวัฒนธรรมการบริโภคเข้ามาพร้อม ๆ กับวิธีการผลิตใหม่ ทำให้ชาวบ้านต่างขวนขวายหางานอาชีพทำเพื่อหาเงินมาใช้จ่ายภายในครัวเรือน การผลิตแบบแผนใหม่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการจ้างแรงงานขึ้นในชุมชนจากคนในชุมชนเอง เพื่อทำการผลิตในด้านการเกษตรที่ทำการค้า ทำให้ความสัมพันธ์ของคนหลุดพ้นจากข้อผูกมัดด้านเครือญาติที่เป็นไปตามกฎของศีลธรรม แต่ความสัมพันธ์ด้านเครือญาติก็ไม่ได้หายไปจาก ชุมชนยังคงดำรงบทบาทสำคัญในงานบุญงานประเพณีของชุมชน ในบางโอกาสก็ได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการดึงแรงงาน เพื่อประโยชน์ทางการผลิตและการเข้าเป็นสมัครพรรคพวกของตัวเอง โดยให้สิ่งตอบแทนในรูปของเงินค่าจ้างและความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ ที่มีการให้ความช่วยเหลือโดยไม่ได้คาดหวังสิ่งตอบแทน แต่อาจใช้ประโยชน์จากความสัมพันธ์ในการนำไปสู่ระบบการแลกเปลี่ยนในเชิงเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้เป็นพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้มีฐานทรัพยากรไม่เท่าเทียมกันนั้น ไม่จำเป็นต้องพยายามสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวเพื่อสร้างความรู้สึกผูกพันมากนักเพราะมีความผูกพันโดยสายเลือดอยู่แล้ว ซึ่งในขณะเดียวกันคนที่เป็ญาติกันก็อาจเกิดการขัดแย้งและตัดขาดสายสัมพันธ์ได้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในเรื่องของผลประโยชน์ก็เป็นได้ ดังที่ ชาย โพธิ์ธิตา (อ่างใน สุพรรณบุรี และเนื่องน้อย บุญเนตร, 2542) กล่าวว่า ชุมชนเกษตรกรรมขนาดเล็กอยู่เป็นหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านประกอบด้วยกลุ่มครัวเรือนที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติต่อกัน กลุ่มครัวเรือนเช่นนี้เป็นพื้นฐานเบื้องต้นให้เกิดเป็นพรรคพวกชนิดหนึ่งคือ เป็นกลุ่มญาติพี่น้องซึ่งไม่เพียงแต่เกี่ยวข้อง

สัมพันธ์กันทางสายโลหิตเท่านั้น แต่ยังมีผลประโยชน์ทางสังคมและเศรษฐกิจร่วมกันอีกด้วย ชาวบ้านที่ไม่ว่าจะเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติแต่มีการนับญาติก็ตาม มีความจำเป็นต้องพึ่งพากันหลาย ๆ ด้าน นับตั้งแต่การช่วยเหลือในกิจวัตรประจำวันไปจนถึงเรื่องการผลิตทางเศรษฐกิจและการป้องกันคุ้มครองซึ่งกันและกัน ในชุมชนการที่ต้องใช้ชีวิตร่วมกันและพึ่งพากันเช่นนี้ เป็นพื้นฐานหนึ่งของระบบพรรคพวกที่มีการใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวในเชิงอุปถัมภ์

การเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชน เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ของบุคคลในชุมชนส่วนใหญ่มีเงื่อนไขของผลประโยชน์มาเกี่ยวข้องโดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางการผลิต เพราะวิถีชีวิตของชาวบ้านส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับระบบการผลิตของชุมชนเท่านั้น การแลกเปลี่ยนในวิถีการผลิตที่พึ่งการเกษตรแบบพันธะสัญญา ต่างก็มุ่งหวังในผลประโยชน์อันพึงได้ของแต่ละฝ่ายแทบทั้งสิ้น แต่ก็ต้องขึ้นอยู่กับลักษณะของการครอบครองปัจจัยแห่งการผลิตเป็นสำคัญที่จะเป็นตัวกำหนดว่า ผู้ใดมีอำนาจเหนือกว่า ดังที่ ชยันต์ วรรธนะภูติ (2537) กล่าวว่า ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่ครองฐานะและบทบาทในความสัมพันธ์ทางการผลิตที่แตกต่างหรือตรงข้ามกันนำไปสู่การเอาัดเอาเปรียบและการขูดรีดผลผลิตส่วนเกิน เนื่องจากฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ครอบครองปัจจัยการผลิต ซึ่งทำให้มีอำนาจเหนือกว่าชนอีกชั้นหนึ่งที่ไร้ปัจจัยการผลิต

ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างคนในชุมชนด้วยกันนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างบุคคล การให้ความช่วยเหลือจากผู้ที่มีอำนาจหรือผู้อุปถัมภ์นั้น จะมีการให้ความช่วยเหลือเกือบทุกด้านไม่จำกัดเฉพาะเรื่องเศรษฐกิจเท่านั้น และความสัมพันธ์ค่อนข้างยาวนาน แต่ถ้าเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดระหว่างคนภายในกับคนนอกชุมชน มักจะเกิดขึ้นในรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์โดยทางอ้อมที่ต้องอาศัยคนกลางเป็นตัวเชื่อมโยง ความสัมพันธ์จะมีลักษณะเฉพาะเจาะจงในบางเรื่องและมีข้อจำกัดในเรื่องระยะเวลาเข้ามาเกี่ยวข้อง อาจสืบเนื่องจากการไม่ได้มีวิถีชีวิตชุมชนที่ต้องดำเนินร่วมกันความผูกพันส่วนตัวที่สร้างต่อกันก็เพียงเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ต่อกันเท่านั้น

ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนชนบทนั้น ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบลักษณะใดก็ตาม ต่างก็มีเรื่องของอำนาจ และผลประโยชน์ มาเกี่ยวข้องด้วยกันทั้งสิ้นดังที่ปรากฏอยู่ในโครงสร้างต่าง ๆ ทางสังคมจะเห็นได้ว่า โดยแท้ที่จริงแล้วปรากฏการณ์ทางสังคมในเรื่องของการใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวเชิงอุปถัมภ์เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนนั้นมีความเกี่ยวพันกันทั้งด้านสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ เพราะวิถีชีวิตของชุมชนไม่ได้ดำเนิน

ไปอย่างแยกส่วน ทุกส่วนของชุมชนไม่ว่าคน หรือระบบความสัมพันธ์ของคนในโครงสร้างทางสังคม ล้วนแล้วแต่ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันแทบทั้งสิ้น

ข้อเสนอแนะ

ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในชุมชนชนบท เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคล ที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนตอบแทนผลประโยชน์ให้แก่กัน และกันในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมทางสังคมของบุคคลในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนแทบทุกด้าน จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

1. ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่ฝังตัวในสังคมไทยมานาน ซึ่งเราควรตระหนักและให้ความสำคัญต่อการค้นหาและติดตามความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว ของเนื้อหาความสัมพันธ์ อันมีผลต่อกิจกรรมต่างๆของชุมชน และการแสดงออกทางพฤติกรรมของคนในชุมชนที่มีต่อกัน เพื่อให้รู้เท่าทันต่อสถานการณ์หนึ่ง ๆ อันจะนำมาซึ่งมาตรการในการกำหนดยุทธวิธีในการพัฒนาชนบทต่อไป

2. ผลการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า อำนาจและผลประโยชน์ด้านที่ไม่เป็นทางการจากการใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวในเชิงอุปถัมภ์ ทั้งรูปแบบทางตรงและทางอ้อมยังคงมีประสิทธิภาพในการเชื่อมโยงคนต่างกลุ่มต่างฐานะ บทบาท และอำนาจ ให้มาติดต่อสัมพันธ์กันได้อย่างต่อเนื่องในระบบสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ

3. สำหรับการทําวิจัยในครั้งต่อไป ควรเป็นการศึกษาไกลความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่มีผลต่อศักยภาพในการพัฒนาการเมืองในระดับท้องถิ่น